

Prantsuse aristokraatide kirglikud võimumängud Vanemuise balletilaval

TEKST KERTTU PILISTE

FOTO RASMUS KULL

Prantsuse kirjaniku Pierre Choderlos de Laclos' skandaalne kiriroman „Ohtlikud suhted“ kujutab kahe prantsuse aristokraadi, markiis de Merteuil' ja vikont de Valmont'i alatuid, kuid paeluvaid võimumänge, mille kaudu nad oma luhta läinud suhet klaarivad ning jõudeelu igavust peletavad. Lavastaja-koreograaf **Giorgio Madia** „Ohtlike suhete“ ainetel loodud balleti maailmaesietendus toimus 2019. aastal Horvaatia Rahvusteatri ning see jõuab Vanemuise suurele lavale 28. septembril. Madia on ka balleti libretist ja valguskunstnik, lavastuse muusikajuht on Aleksandr Bražnik ning kunstnik Domenico Franchi.

Pariisis 1782. aastal ilmunud romaan „Ohtlikud suhted“ tekitas tõelise skandaali. 1824. aastal mõisteti teos kohtus hukka, määrati põletamisele ning keelustati ülejäänud 19. sajandiks.

Romaani „Ohtlikud suhted“ sündmused valandab markiis de Merteuil' soov kätte maksta teda hüljanud armukesele. Selleks õhutab naine vikont de Valmont'i teise mehe noort kihlatut Cécile de Volanges'i ära võrgutama. Tasuks lubab Merteuil Valmont'iga ühise öö veeta. Valmont ei näe selles piisavat väljakutset ning ta otsustab lisaks Cécile'ile võtta sihiks ahvatleda truudust murdma ka vaga abielunaise madame de Tourveli. Merteuil punub ka omalt poolt intriige, kuid olukord pöördub pea peale, kui Valmont oma sihtmärki madame de Tourveli armub. Kelle jaoks lugu õnnelikult lõppeb, on juba omaette küsimus.

Sissevaadet Prantsuse koorekihi ellu räämib 1780ndate Prantsusmaa olustik, suurele Prantsuse revolutsioonile eelnenud nn *ancien régime* (vana kord). Eliidi sisutühjade mängude taustal vireles lihtrahvas näljas ja vaesuses, keelulised olud vallandasid peagi revolutsiooni. Pierre Choderlos de Laclos' teos on ühteaegu haarav lugu võrgutamisest ja kättemaksust ning vabamõtlejalik moraaliõpetus, mis heidab valgust aadliklassi silmakirjalikkusele ja amoraalsusele. Pariisis 1782. aastal ilmunud romaan tekitas tõelise skandaali. 1824. aastal mõisteti teos kohtus hukka, määrati põletamisele ning keelustati ülejäänud 19. sajandiks.

Romaani ilmumisele järgnenud kahe sajandi vältel on teosest inspireerituna loodud arvukalt filme ning teatrilavastusi. Kinolinale jõudnud teostest on kahtlemata tuntuimad 1959. aasta Prantsuse-Itaalia film, režissööriks Roger Vadim, ning 1988. aastal esilinastunud Ühendkuningriigi-USA film, režissööriks Stephen Frears. Kummagi linasteose peaosades

on tippnäitlejad, kelle nimed pole ka praegu filmifännidele võõrad.

Prantsuse režissöör ja stsenaarist Roger Vadim, kes on tuntud eeskätt küllusliku pildikeelega, kergelt erootiliste filmide poolest, mis hoogustasid muu hulgas Brigitte Bardot' rahvusvahelist täheleendu, kohandas Laclos' romaani sündmustiku oma kaasaega, 1950ndatesse, kus puuderdatud parukate asemel kuulusid kodanlaste ellu smokingud, mustad minikleidid, suusapuhkused ja džässmuusika. Erinevalt romaanist on Gérard Philipe'i ja Jeanne Moreau' kehastatud peategelased Vadimi adaptatsioonis abielus ning abistavad üksteist afäärde otsinguil.

Kui film 1959. aastal publiku ette jõudis, sai see Laclos' romaani ülisuure tähelepanuga võrreldava furoori osaliseks – selle näitamine keelati mitmes Prantsusmaa linnas, kuid teose skandaalsus vaid kasvatas selle menu. Romaani tegevustiku paigutamine 1950ndatesse võimaldas otse kritiseerida Vadimi kaasaja ühiskonna koorekihti, millel oli palju ühist revolutsioonieelse Prantsusmaa aristokraatiaga. Et film nii jõulise vastureaktsiooni osaliseks sai, näitas üksnes, kuivõrd tõeseks see kriitika osutus. Ametnikud panid filmile pahaks ka vabameelse Valmont'i portreerimist diplomaadina ning mõneks ajaks oli filmi välismaale levitamine keelatud.

1985. aastal esietendus Londonis Royal Shakespeare Company briti näitekirjaniku Christopher Hamptoni dramatiseering Laclos' „Ohtlikest suhetest“, lavastajaks Howard Davies ning peaosades Alan Rickman ja Lindsay Duncan. Hampton kirjutas näidendist lähtudes filmistsenaariumi, mis 1988. aastal jõudis režissöör Stephen Frearsi käe all filmilinale.

Seekordses linateoses mängis markiis de Merteuil' rolli Glenn Close, vikont de Valmont'i osas oli John Malkovich. Film võitis parima kohandatud stsenaariumi, parima kunstnikutöö ning parima kostüümidisaini Oscari ning pälvis lisaks nominatsioonid neljas kategoorias.

Merteuil' ja Valmont'i halbadest kavatsustest annab tunnistust asjaolu, et nad on oma armukestest tunduvalt vanemad. Jättes endast mulje kui mentorist, ahvatlevad nad noori ja teadmataid, et neid oma võimumängudes ära kasutada ning seeläbi hukatusse viia. Markiisi ja vikonti omavaheline suhe on keerukas: nad tunnevad teineteist, on üksteist armastanud, kuid ei suuda hoiduda teineteist hävitamast. Kumbki on lõksu jäänud maailma, kus loeb vaid laitmatu reputatsioon, vourused on teeseldud ning võimuvõitlus ei seisku hetkekski.

Ometi ei ole aadlikklassi võimule toonud ei teadmised ega saavutused, staatuse on neile andnud üksnes nende rikkad ja võimukad esivanemad. Tänapäeva ühiskonnas on võim ja staatuse nii mõnelgi puhul samavõrd meelevaldsetel põhjustel üle kandunud näiteks kuulsustele ja poliitikutele, olgu põhjuseks ilu, karisma või suur sissetulek. Tõsiasi, et „Ohtlikud suhted“ köidab publikut endiselt, annab tunnistust, et inimsuhteid keerukaks muutvad intriigid ja manipuleerimine pole kuhugi kadunud.

18. sajandi Prantsuse aristokraatide kirglikud võimumängud ei ole külmaks jätnud ka balletilavastajaid. Viimase kahekümne aasta jooksul on toonud maailma balletilavadele oma nägemuse „Ohtlikest suhetest“ koreograafid David Nixon, Cathy Marston, Krzysztof Pastor, Liam Scarlett ning Giorgio Madia. Balletilavastusi on loodud nii originaalmuusikale kui ka klassikute Camille Saint-Saënsi ja Antonio Vivaldi heliloomingule. Giorgio Madia 2019. aastal Horvaatia Rahvusteatri maailma esiettekandele tulnud balletis, mis sel sügisel jõuab Vanemuise suure maja lavale, kõlab Joseph Haydni muusika.

Vastab lavastaja Giorgio Madia:

Mis meid rikaste, halvasti käituvate inimeste juures paelub?

Põnevus seisneb erinevates moraalnormides, mille iga ühiskond kujundab. Kõrgemates ühiskonnakihtides omandavad tunnus ja reputatsioon hoopis teistsuguse kaalu. Sellises olukorras on eriti huvitav moraalnormide rikkumine ja see, kuidas ühiskond sellele reageerib.

Pierre Choderlos de Laclos' romaani sündmustik on esitatud kirjavahetusena. Kuidas kirjad ja kirjutamine balletti üle kanduvad?

Küsimus, kuidas kujutada kõiki sündmusi, mida raamatus kirjavahetuse kaudu esitatakse, on selle balleti üks suuremaid väljakutseid. Kirjad väljendavad lisaks sündmustele ka tundeid. Romaanis olevates kirjades viidatakse tihti teistele kirjadele ja salaja kohale toimetatud sõnumitele. Kirjas on kiri, milles omakorda on kiri. See on iga narratiivballeti kõige olulisem väljakutse – kuidas kujutada kehakeeles abstraktset ideed? Stiili poolest lõimitakse lavastuses klassikat ja pantomiimi, mis küündib päris näitlemiseni.

Kuidas iseloomustaksid Merteuil' ja Valmont'i vahelist suhet? On seda võimalik käsitleda armastusloona?

Markiis de Merteuil' ja vikont de Valmont'i vaheline suhe Pierre Choderlos de Laclos' romaanis „Ohtlikud suhted“ on keerukas ja mitmetahuline. Nad on endised armastajad ning nende vahel on sügav, manipulatiivne ja omavahel konkureeriv sõprus, mis rajaneb nende mõlema amoraalsusel, riuklikkusel ning mõnul, mida neile pakub teistega manipuleerimine. Nende suhtes saavad kokku kunagine romantiline side, strateegiline liitlus, intellektuaalne selts, rivaliteet ja vältimatu reetmine. Nad näevad teineteist intellektuaalselt

Markiisi ja vikonti omavaheline suhe on keerukas: nad tunnevad teineteist, on üksteist armastanud, kuid ei suuda hoiduda teineteist hävitamast.

võrdsetena, see on kummalegi haruldane ja väärtuslik side. See võrdsus on nende vastupidava, ent mürgise suhte alus. Romaani süžee on suures osas üles ehitatud Merteuil' ja Valmont'i suhtlusele, mis võimaldab heita valgust teemadele nagu manipulatsioon, võim ja nende seltskondliku miljöö paheline olemus.

Mis ajendas sind balletti luues valima Joseph Haydni muusikat?

Romaan avaldati aastal 1782 ning Haydn oli sel perioodil, valgustusajastul, aktiivne helilooja. Euroopas oli see oluliste intellektuaalsete,

kultuuriliste ja kunstiliste arengute periood, mil pandi rõhku mõistusele ja individualismile ning seati kahtluse alla traditsiooniline võim. Need teemad on ilmsed nii romaanis kui Haydni muusikas. Laclos' romaan uurib inimolemuse keerukust, moraalsust ja ühiskondlike normidega manipuleerimist. Haydni muusikas peegelduvad aga valgustusajastul hinnas olnud selgus, tasa-kaal ja struktureeritud elegants.

Haydni muusikas esineb tihti dünaamilisi kontraste, üllatavaid detaile ja keerulist ülesehitust, mis pakuvad kuulajale intellektuaalset ja tundelist kogemust. Muusikat otsides, valikuid tehes ning muusikat dramaturgiliselt õigesse järjekorda sobitades tuleb arvesse võtta ajastut ja lavastuse stiili, samuti tagada, et see sisaldaks erinevaid lugu iseloomustavaid nüansse mängulisest ja rõõmsast tõsise ning mõtlikuni.

Kui „Ohtlike suhete“ filmiadaptatsioonidest rääkida, kas eelistad 1959. aasta või 1988. aasta filmi?

Pigem eelistan 1988. aasta filmi, mis järgib algteksti, on toodetud kõrge kvaliteediga ning hiilgab erakordsete näitlejatöödega. See kõik muudab filmi mõjusaks ja meeldejäävaks, ehkki, nagu on tüüpiline, miski ei küündi raamatu tasemele.